

rohamlépésben pótoljuk a mulasztásokat és utolérhessük a előrehaladottabb nemzeteket. S amikor ebből folyólag tanulásra bizdítjuk a fiatalságot, másrészt elnézzük, hogy a megélhetés feltételeit, az érvényesülés és a tanultak érvényesítésének lehetőségét, az erdőtörvény egyik hiányosan végrehajtott szakaszára támaszkodva, hogyan veszik ki a fiatal erdészek kezéből.

Minden vagyonnal, minden társadalmi pozícióval kötelezettségek járnak, amelyek a vagyonnal, jövedelemmel egyenes arányban növekszenek; teljesítésük különösen az erdőgazdaság terén követelhető meg, mert az erdő nem csupán magánvagyon, hanem a közjó egyik tényezője is. S az itt említett törvényes kötelezettségnek eleget tenni annál könnyebb, mert az erdőbirtokos helyesen felfogott érdeke is ehhez van fűzve. A meg nem felelő helyen alkalmazott takarékoság pedig mindenben és mindenkor megbosszulja magát.

Jelen soraim célja: ezen visszaélések megszüntetésére irányítani a földmivelésügyi kormány figyelmét, melynek módjában van a törvény szellemét rendeleti uton megmagyarázni s végrehajtását a kir. erdőfelügyelők útján megkövetelni.

Figyelő.

Római erdőigazgatási emlék Pannoniából.

(A „*Praepositus silvarum dominicarum*“ dokumentálása Vas megye nyugati hegységéből, a Borostyánkő és Irottkő vidékéről.)

Irta: *Téglás Gábor.*

Ide s tova három évtized óta legtöbbször hazánk erdős vidékein folytatott régészeti buvárlataim közben annyiféle alakban élvezők az erdészeti tisztikar előzékenységét, hogy már hálás megemlékezés tanujele gyanánt is szeretnénk régi ígéretünkhöz képest, a rómaiak hazai erdészetről szintén valami felfedezéssel kedveskedni. Azonban az ígéretet sokkal könnyebb vala kiszalasztani, mint beváltani, s most a megvalósítási kísérletek meddősege érezteti csak igazában a kérdés fogas és nehéz voltát. Ez a sok nehézség azonban lehangolás helyett még lelkesítőbb serkentésül

szolgált arra nézve, hogy ami csekélyke töredék emlékeink tárházában itt-ott előnkbe csillan, legalább analogiák segítségével annak értelmét teljesebbé tenni igyekezzünk. Ennek az elhatározásunknak megfelelőleg próbáljuk értelmezni a vonatkozó irodalom segítségével¹⁾ azt a feliratot, mely a rómaiak állami erdőgazdaságát egymagában is örvendetesen dokumentálhatja, s mely a múlt század kezdetén az erdészetileg máig oly kiváló Vasmegye nyugati szélén a Pinka-völgyén, a már Claudius császártól coloniává emelt Szombathelytől (a „*Colonia Claudia Savariatol'*“) 25 km nyugatra az Óvár közelében fekvő Parno kis községnél, tehát éppen az erdőségeiről oly nevezetes *Borostyánkő* és *Irottkő* hegység alján került napfényre.

A hazai erdészet legrégebb történelmi emlékének minősülő feliratot azért egész terjedelmében be kívánjuk mutatni e folyóirat hasábjain a berlini tudományos akadémia költségén *Momm-sen Tivadar* hirneves archaeologus szerkesztésében megjelent *Corpus Inscriptionum Latinarum*nak Dacziát és Pannoniát is magában foglaló III. kötetéből, hol Mommsen Tivadar 4219. szám alá sorolta volt.²⁾

ASPALIAE FILIAE CARIS
SIMAE FIDELI ANN · XXV
GAUDENTIVS VET · EXP · P · SIL
VARUM DOMINICARVM
ET CRESCENTIA PARENTES
FIDELES VIVI FEC · ET SIBI

Aspaliae filiae caris(simae) fideli ann(is) XXV Gaudentius vet(eranus) ex *p(rae)p(ositus) silvarum dominicarum* et Crescentia parentes fideles vivi fec(erunt) et sibi. Aspalia legkedvesebb, hűséges lányuknak, ki 25 évet élt, *Gaudentius veteranus a császári*

¹⁾ A *Corpus Inscriptionum Latinarum* kötetei mellett igen sok tanulságokat meríthettünk Schulten, *Die römischen Grundherrschaften*. Weimar, 1896. cz. művéből. Rostowzew, *Geschichte der Staatspacht: Philologus* 1906. His, *Die Domänen der römischen Kaiserzeit*. Leipzig 1896. Otto Hirschfeld alapvető művében: *Die Kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian*. Zweite neubearbeitete Auflage Berlin 1905., az erdészetre nincs utalás.

²⁾ *Horváth Elek*, *Monumenta romana in Comitatu Castris ferrei collecta et delineata: A 1818. a Nemzeti Múzeumban őrzött kézirat 23. tábláján*. Bitnitz Tudományos Gyűjtemény 1824. évf. 80. l.

erdőségek nyugalmazott előjárója és Crescentia, a gondos szülék életükben állították maguknak is.

Ime a 25 éves hajadon lányát gyászoló Gaudentius, *mint praepositus silvarum dominicarum* már az első hallásra ugytünhetik fel minden latinul valamelyest értő olvasó előtt, mint aki a római császárság erdőgazdászatanál viselt állásából kifolyólag temette el leányát ezen a szép vidéken, ahova őt éppen hivatali alkalmaztatása kötötte. Mindenképen méltó tehát ez a magában oly igénytelen siremlék arra nézve, hogy erről az erdészeti szakemberei is tudomást szerezzenek, sőt hogy egyenesen beiktassuk azt erdészetiünknek éppen a római uralom idejéből oly szegényes hazai adattárába.

A *praepositus* már szótarilag előjáró, parancsnok, intéző, igazgatófélélet jelentett s úgy a katonai, mint a polgári adminisztráció körében bőven is találkozunk praepositusokkal. Lássuk azért ennek a titulushoz dicasterialis változatait s először is vizsgáljuk a rómaiaknál legteljesebbnek vehető és legjobban is felderített katonai hierarchia körében mutatkozó alakjait. A katonai igazgatás emlékeiből kimutathatók:

1. Praepositus castris ternis (Corp. III. 5938.)
2. Praepositus cohortis, pdul Britonum (Corp. III. 7594.), praepo coh(ortis).
3. I. Brenorum (decurio alae Corp. III. 11930.).
4. Praep. coh. I. Belgarum (centurio legionis, Corp. III. 1918.).

Mindezek centurio-századosi rangban álló alkalmaztatások. De magasabb rangfokozatot is jelentett, mint a misenumi hajóhad alparancsnoka: praepositus, classis Misentium (Corp. III. 1919.) vala. Lovassági parancsnok is lehetett. Praepositus equitibus Dalmatis, Aquaesianis comitatentibus (Corp. III. 5535. Krisztus után 310-ben). Tartománysegédcapat parancsnok: praepositus militum auxiliarium Lanriacensium (Corp. III. 5670. a. Kr. u. 371-ből) ex praepositis militum Histricorum (Corp. III. 3370.). Ilyen Aquincumból, az Alsó Pannonia segédcapataiból valamelyik háborus mozgalom idején alakított vexillatiok parancsnokának, mint legjobb patronusának Dácia fővárosában, Sarmizegetusában 211—212-ben a XIII-ik légió centuriója: Liscius Valerius által *Ulpus* procuratornak emelt emlékkövön olvasható:

praepositus vexillationibus auxiliariorum Pannoniae inferioris (C. 1464).¹⁾ Egy másik praepositus in Mesopotamia vexillationibus equitum electorum alarum (sex) item cohortium quindecim (Corp. III. 600.), aki tehát a Mesopotamiában hat válogatott lovas *alaból* és tizenöt gyalogos *cohorsból* összpontosított vexillatiók parancsnoka vala.

Sőt ezredeseinkkel párhuzamosítható *legio parancsnokot* is jelenthetett a praepositus. Igy praepositus leg(ionis) (Joviae) (Corp. III. 7494.) praep. leg. Martiorum (Corp. III. 3655.) Kr. u. 371-ből. A Sarmizegetusából már említett nagyosztrói emlékkövön (1464.) leg. VII. Gem(inae) *Geticae*(?). Vagy dux et praepositus leg. III. Aug(ustae 4855.), *praepositus dictus praefectus legionis a praefecto alae* (Corp. III. 99.), avagy a Felső Moesia fővárosából Kostolačnál állott Viminatiumból, Kubintól délre, a Nemzeti Muzeumba és Belgrádba került téglabélyegek szerint: S(ub) c(ura) Mucatre p(rae) p(ositi) (Corp. III. 8275. 4. a) és b). Még érdekesebb Vespasianus kormányveiből (Krisztus után 70—79) a Quarnero partjától befelé tanyázott harcias *japudok* törzsfőnökének czime: *ab imp(eratore) Vespasiano Ca(e)sare Aug. pra(e)positu(s) et p(rin)cep(s) Japudum* (Corp. III. 14324.), vagy egyszerűen *praepositus Japudum* (14326 és 14328) ugyanott. A mi Al-Dunánk vonaláról Drenkova átellenéből kezdve lefelé az *Izlásnál* kezdődő zuhatagsorozat is ilyen *praepositus ripae* parancsnokságot alkotott a Boljetin Rékánál Neudeck nyug. kapitány társaságában 1893-ban talált téglabélyegünk szerint (Corp. III. 13814. a.): S-V(b) C(ura) HERMOGENI P(rae) P(ositi) RIP(ae) LEG(ionis) VII · CL(audiae) PARCE. Sőt egy Esztergomnál (Salva) fölmerült emlékkő szerint Kr. u. 365—7-ben ott a határőrség parancsnoka a *Valeria* kerület dunai erődeinek javításakor: p(rae)p(ositus) v(ir) p(erfectissimus) et dux Vale(riae) limitis czimet viselt, (Corp. III. 10.546. Ephemeris epigraphica II. n. 718.) a káptalan házában téglavetés közben talált s részben már Knauz főapátnál volt, de most az érseki gyűjteményben látható emlékkövön.

Ime tehát *cohors* parancsnoktól, parti és várkapitánytól, hajós-

¹⁾ A Dácia közigazgatására sok tekintetben tanulságos emlékkő Nagyosztrón (Hunyad megye) Csulay Lajos főjegyző házában látható s atyja, volt alispán gondosságának köszönhetjük megmentetését.

sereg vezértől tartományi hadosztályparancsnokig, légióparancsnokig fel, sokféle fokozatot képviselhet a katonai ranglétrán a *praepositus*.

A polgári ágazatokban sem egyenlő állást foglalt el a *praepositus*. Az erdészethez már természeti kapcsolatánál fogva legközelebb álló bányászatnál szintén találkozunk *praepositussal*. Így Egyiptomban a *Mons Claudius*-on, vagyis a *Gebel Fatire*-nek a Vörös-tenger felé lejtő oldalán, a porphyritbányákban egy görög felirattal együtt talált s Traianusnak a Kr. u. 105-től 117-ig terjedő kormány éveit képviselő oltáron a XV. Apollinaris légió czenturiója: Aunius Rufus, a jószágos Traján császártól a *Mons Claudianus* márványbányászatához alkalmazott „*praepositus*“ címével örökíté meg magát. Éppen azért álljon itt egész terjedelemben a parnói feliratunk jelentőségének megértéséhez nagyban hozzájáruló *ara* teljes szövegében a Corp. III. n. 25. szerint:

ANNIVS RVFVS C · LEG · XV
 APOLLINARIS PRAEPOSITVS
 AB OPTIMO IMP · TRAIANO
 OPERI MARMORVM MONTI
 CLAVDIANO V · S · L · A

Annius Rufus c(enturio) leg(ionis) XV Apollinaris *praepositus* ab optimo imp(eratore) Traiano *operi marmorum Monti Claudiano* V(otum) S(olvit) L(ibens) A(nimo).

A császári posta körében szintén kinálkozik némi analogia. A levélszállításra jogosított *tabellariusoknak* rendszeres tanfolyamon kell a képesíttetésüket megszerezni. A képesített postatisztek, mondhatnók mozgópostások: *tabellarii diplomarii* néven vezették egy Rómában előkerült *discus*-alaku bronzemlék feliratából (Corp. VI. 86559.) következtethetőleg a császári postát, a *cursus publicus*t). Ugy látszik azonban, hogy vagyonos üzletemberek, kereskedők is tartottak saját érdekükben postajáratokat; de ezek nem szállíthatták a császári postát, holott a császári postások a magánosok leveleinek továbbítására is jogosultsággal bírtak.

Ezek az állami postatisztek azután bizonyos körzetekben egy *praepositus* vezetése alá tartozának. Így a *praepositus tabellariorum* idevonatkozólag nem csupán *postafőnököt*, de egyenesen *postaigazgatót* is jelenthetett.

Praepositus-oknak nevezték a számviteli, adó- és vámszedési

hivatalok vezetőit is. Rómában az állampénztárnál az *optiones tabellariorum* (Corp. VI. 8424. a.), a császári javak igazgatóságánál, *statio patrimonii* (Corp. VI. 8505.), a márványkövek raktáránál: *statio marmorum* (VI. 410.) mind *praepositus*nak czimezték a vezető tisztviselőt éppen úgy, mint a *praepositus tabellariorum a vicesima hereditatiumot* (VI. 8445.) stb.¹⁾

Még többet mondó analógiák kínálkoznak az erdészettel amugy is rokon *császári uradalmak* kormányzatánál. A tartományi foglásoknál nem csupán a magánosok jószágait kebelezte be a *fiscus*, de a városok és helyhatóságok ingatlanai is a *fiscus*ra szállottak. Igy Siciliában *Hiero* terjedelmes uradalmaival a városi földeket, erdőket is elkobozván, tekintélyes uradalmak kerekedtek ki az *ager publicus* javára. A császárság életbeléptével a tartományok *senatusi* és *császári csoportra* oszolván, az előbbieket legalább nagyrésze a római nép közjövödelmeihez számítottak. A császári tartományok földjei azonban a koronát illették, jóllehet még Traianus idejében is a római nép egyetemét említi tulajdonosul a jogi *formulae*. *Que in patrimonio sunt populi*.²⁾

A fiskális jószágok tehát „a *rationibus*„ javára gyümölcsöztek; míg a koronajószágok a császári ház magánjavaival a *procurator patrimonii* körébe estek *Septimius Severus* idejéig, aki ezekre külön *procurator rei privatae* hivatalt létesített.

A szóban forgó császári uradalmak *saltus* és *praedia* néven ugy Afrikában, mint Itáliában nagyobb igazgatósági kerületekbe foglaltan *tractus, regio*, sőt *provincia* néven a *Ptolomaeusok* által Egyiptomban megteremtett szervezet szerint adminisztrálódtak.

Akárhányszor két szomszédos *tractus* vagy *regio* is jutott a szabály szerint a lovagi rendből kinevezett *procurator* kezelése alá. Igy Afrikából *Schulten*³⁾ következő *procuratores tractusokat* derített fel: I. *Carthaginiensis*. II. *Hadrumentini*. III. *Thevertini*. IV. *Hipponiensis*. Ezen *tractusokból* a II-ik a III-ikkal⁴⁾ s a III-ik

1) Lásd bővebben *Otto Hirschfeld*, *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian*. Berlin, 1905. Zweite neubearbeitete Auflage. 121 laptól *Der kaiserliche Grundbesitz* cz. fejezetét.

2) *His Die Domänen der römischen Kaiserzeit*. Leipzig, 1896. 2-ik lap.

3) *A. Schulten*, *Die römischen Grundherrschaften*. Weimar, 1896. 62. lapján.

4) *Corpus Inscriptionum Latinarum* VIII. u. 7039.

á IV-ikkell¹⁾ kombináltan egyesítve is említve van. Feliratilag ismeretes régiók: *Regio Leptimensis*, *Leptituna Tripolitana* s rendszeren *tractus*-nak emlegetett *regio Hadrumetina* és *Therestina*. Ismeretes azonban a provincia Hadrumetina is. A Corpus Inscriptio-num Latinarum XIII. 1684. szerint: *cui divus Aurel Antoninus centenariam procuration(em) prov(incia) Hadrymetina dedit*. Egy proc(urator) Aug(usti) *dioeceseos regionis Hadrumetinae et Therestinae* egészen alexandriai mintára szóló titulusával szintén megvan a Corpus VIII. 7039. örökítve.

Ezek az afrikai példák a hazánkban az alkotmányos időszak előtt létezett kincstári jószágigazgatóság s a Nagyszébenben fennállott *thesauratus* módjára közvetítő fórumként szerepeltek az egyes uradalmak procuratorai és a császári központ között. Sőt a *tractus Karthaginiensis* procurtoraban előfordulnak *procuratores regionis Assuritanæ* és *(Uci)tunæ*,²⁾ valamint egy számfejtő *disp(ensator) reg(ionis) Thug(gensis)*,³⁾ aki nyilván a *procurator tractus Karthaginiensis* alá rendelt számvevőséghez tartozott. Ezek tehát olyszerű kisebb *tractusok* és *regiók* lehettek, mint korábbi időkben nálunk a kisebb erdőhivatalok, például a szászsebesi erdőhivatal csak adminisztracionális ügyeiben járhatott el önállólag, de vagyoni s erdőrendezősegi kérdésekben még a kolozsvári erdőigazgatóság alá tartozott.

Itália császári dominiumait szintén ilyen nagyobb complexumokból alakított tractus és regionesek alkoták. Ezek élén hasonlóképpen lovagi rendű pr(ae)p(ositus)ok állottak. Ilyen *p(rae)p(ositus) tractus Apuliae Calabriae Lucania Bruttiorum*⁴⁾, vagy a prae(orator) s(ultarum) A(pulorum)⁵⁾ a III. század elejéről. Az Itália egyes régióiban minduntalan említésbe jövő *procuratores privatae*⁶⁾ szintén ilyen központi dominiumigazgatókul vehetők. Éppen azért az egyes községeknek császári rendelettel átengedett jószággrészetek nyilvántartását, az u. n. *liber beneficiorumot* szintén régiók szerint

1) Corpus VIII. u. 5351.

2) Corpus Inscriptio-num Latinarum VIII. n. 12.879 és 12.880.

3) Corpus Insc. Latin. VIII. n. 12. 892.

4) Corpus IX. 334.

5) Corp. IX. 784.

6) Proc(urator) privat(ae) ration(is) per Italiam egy afrikai feliratban, Corp. VIII. 11. 163.

vezették, amint a grammatikusok eme passzusa is tanúsítja: quaeris, si in libro beneficiorum regionis illius beneficium alicui Augustus dedit.¹⁾

Itáliából a kerületi dominiális igazgatóságok sorozata is rendelkezésünkre állván, abból látjuk, hogy a közigazgatási kerületekhez alkalmazkodtak azok megszabásánál. Állítsuk azért szembe a kerületi uradalmak igazgatóságainak lajstromát a közigazgatási kerületekkel s jelöljük meg egyuttal a kerületi igazgatóságok hatáskörébe utalt kisebb uradalmak, vagyis saltus, illetőleg régiók folyó számaint is. A közigazgatási kerületeket *Mommsen-Marquardt*²⁾ összeállítása szerint adjuk; az uradalmi beosztásban *Schulten*³⁾ és *Hirschfeld Ottó*⁴⁾ lajstromát követjük.

<i>Kerületi uradalmi igazgatóságok:</i>		<i>Közigazgatási kerületek:</i>
I. Apulia et Calabria (II.)	S(altus) A(puli) Regio Calabria.	Apulia et Calabria. Apulia.
II. Tractus Apuliae, Calabriae Lucania Brucciorum (II. III.)		1. Calabria, Lucania Britti. 2. Calabria Lucania.
III. Tractus Campaniae (I.)		Róma körzetébe az Urbica dioecesis tartozott.
IV. Tuscia et Picenum (VII. V.)		Tuscia et Picenum.
V. Flaminia, Umbria. Picenum (VIII. s részben V. és VI.)		Flaminia, Umbria, Picenum. Flamina et Umbria.
VI. Salaria, Tiburtina, Valeria Tuscia (IV. VII.)		Picenum et Apulia. Hiányzik a közigazgatási lajstromból.
VII. Flaminia, Aemilia, Liguria (VIII. IX.)		1. Aemilia et Flaminia. 2. Aemilia, Liguria, Tuscia. 3. Aemilia, Liguria.
Regio Ariminensium, Regio Padana, Vallensium, Ravennantium.		
VIII. Transpadana X. XI.		Transpadana.

¹⁾ Rudorff, Gramatische Institutionen 406. l. Lásd Mommsen fejtegetését a Kiepert jubileumra szóló album 104. lap 2-ik jegyzetében és Higenust.

²⁾ Mommsen-Marquardt, Staatsrecht I. 226. Ehhez pótlék Mommsentől a Kiepert-album 106. lap 4. jegyzetében.

³⁾ A. Schulten „Die römischen Grundherrschaften“ (Weimar, 1896.) 65. lap.

⁴⁾ Otto Hirschfeld, „Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian“, Zweite neuarbeitete Auflage 1905. 128. lap.

A császári uradalmak a közigazgatási hatóságoktól független kormányzatot képviseltek, s lehetőleg haszonbéresítés útján értékesítették azokat. A házi kezelést csakis megbízható, hitelképes vállalkozók hiányában, átmenetileg vagy kivételes gazdálkodási eljárást parancsoló helyi okokból alkalmazták.

De nem csupán az egyes villák estek külön igazgatás és elszámolás alá, hanem még a császárok kertjei Rómában is. Ott egy szabados (libertinus), mint procurator hortorum Maianorum et Lamianorum jó elé (Corp. VI. 8668.) s rajta kívül *villici, dispensatores, topiarii, diaetarchae* szerepeltek. Így egy *subvillicus hortorum Antonianorum* (Corp. VI. 9991.), egy császári rabszolga, mint (Topi)arius et (hort)is Peducecanis (C. VI. 33745.), egy felszabadított rabszolga: *topiarius* (C. VI. 4360.), czimezte magát. Más rabszolgák *exhortis*, tehát, mint kertészek jönnek említésbe.¹⁾ Így a Corp. VI. 8670. *ex hortis Sallusti*, a 8673. *ex hortis Servilianis*, a 6152. *ex hortis Maianis*, a 6281. *Scatonianis*. Róma vidékén, *Tibur*-ban Corp. XIV. 3648., a X. 1744. *Puteolában* még *Aug.* (*servus topiarius ex hortis*) is szerepel s a CX. 696. (*Surrentum*) s főleg *Antium* (ma Ancino) császári kertjei (C. X. 6637. és 6638.) több más császári kertészről tanuskodnak.

S a császári uradalmaknál mindezek ritkábban mutatkoznak, mert az idetartozó praedia és saltusok jobbadán haszonbérletek útján értékesültek; de a II. századtól kezdve ezeken is mind gyakrabban találkozunk a *procuratorok* és *villicusok* neveivel.

Még ezeknél is közelebbi vonatkozásokat kínál a császári villák kormányzata Itáliában, s a császári kerteké Rómában. Mind a két ágazatnál császári szabadosok, avagy éppen rabszolgák töltik be a vezetői állásokat. A Tusculanumban szétszórt villák egy *procurátor* alá tartozának (Corp. XIV. 2608.), épp úgy mint az alsiumi villa (Corp. XI. 3720.), a *Formiae Fundi Caietaban* (Corp. VI. 8583.) és Taracinaban (Notitia dignitatum) levőkkel. Az albanói tónál lévő villáknál több gondnok *villici* (Ephemeris epigraphica VII. 1247.) s egy *subvillicus* u. ott 1248.) jó említésbe s az 1249—1251. számú feliratokon olvasható rabszolgák is nyilván ehhez a szolgálati körhöz tartozának. Ostiaból: *de praetorio vilico* (Corp. XIV. 199.), ugyanaz Áuliumból (Corp. X. 6637 I. 8. és II. 17.), majd tabularii,

¹⁾ Corpus VI. 8666., 8667., 8669., 8675., 9005.

az antiumi császári palotából (Corp. X. 6667.) s *Hadrianus* tiburi kéjlakából (Corp. XIV. 3635., 3637.) egy *commentariensis*, ugyanazon villából (Corp. XIV. 3636.) s a villa Marmuranából (Corp. XIV. 2431.) és a caietai császári palotából egy *dispensator* (Corp. X. 6093.) ismeretes. *Laonae vern(a) disp(ensator) qui . . . est conversatus summa sollicitudine in diem quoad vixit circa tutelam praetori.*¹⁾

A saltusokból kikerekített *tractus*, valamint a *regiones* élén, mint említettük is, rendszerint lovagi rendű procuratort alkalmaztak; de egyes uradalmak (saltus) házi kezelés esetén császári rab-szolgákból előléptetett procuratorok avagy *vilicusok* alá estek Traján-tól kezdve s egészen valószínű, hogy már korábban is érvényben állott ez a szervezet. Ilyen uradalmi igazgató Marcus Aurelius császársági éveiből Corp. VIII. 587.: *Provincialis Aug(usti) lib(ertus) proc(urator) a Saltus Massipianus*-ban s hihetőleg ugyanilyen jószágigazgató lehetett a *Saltus Thusdritanusban*: *Patroclus Aug(ustorum) lib(ertus) pro(c)urator*, akinek Afrikában, a regi Uci maius (ma Aiu Wassel) 10 kilométer távol *Thubursicum Burétól Septinius Severus* végső éveiben a Hadrianus által 123—128 közti afrikai látogatása folyamán megállapított jószágkezelési és haszonbérleti szervezetet újból felfrissítő s éppen azért *ara legis dixi Hadrianinak* nevezett feliratot is köszönhetjük.²⁾ A *Saltus Bürceilanus*-ban czim nélkül is ilyen jószágkezelő lehetett *Andronicus*, Appiában (Phrigia) *September Aug(usto) lib(ertus)* (C. III. 7004.): Itáliában egy *Theoprepes Aug. lib. proc(urator) ad praedia Gulliana, proc(urator) saltus Domitiani Séverus Alexander* idejéből, aki Corp. III. 536. szerint *praepositus Afibilis, praepositus AcrySTALLINIS* vala *Lysander aug(usti) lib(ertus) officialis* emléköve szerint.

Mindezeknek szem előtt tartásával kétségtelenül megállapíthatónak látjuk, hogy Felső-Pannoniában császári erdőségek *silvae*

¹⁾ Ezen feliratokat Dessau, *Inscriptiones selectae* is közli 1578—1586-ig.

²⁾ Schulten magyarázatával *Hermes* XXIX. 1894. évi 207. laptól. Korábbi kiadása *Brun Fontes* 382. l. Girard *Testes* 3., 186. l. és 181. *aram legis divi Hadriani instituit et legem infra se(r) iptam intulit; exemplum legis Hadrianae in ara proposita (sic), azután a sermo proc(u)latorumot illetőleg: quod e(st) lege Had(ria)ana comprenensum de rudibus agris et iis qui per X an(n)os continuos inculti suos.*

dominicarum létezésnek s azokat a mezei jószágokból alakított *saltus* és régiók módjára külön kerületekre, mondhatnók gondnokságokra osztva kezelték. A parnai siremléken megörökített Gaudentius egyike ama *praepositus silvarum dominicarum*oknak, aminők a vas-megyei, sopronmegyei dús erdőségekben s a Dunántul egyebütt is szolgálhatták a császári kincstár érdekeit. S habár a kiszolgált katonák, a veteránusok a városi adminisztráció körében a polgármesterség, tanácsosság tisztét is elnyerhették s az egyes császári uradalmak prokurátorai közt felszabadított rabszolgákkal is találkozunk, azért ezt a praepositiust, a mai *erdőgondnoknál* egyébként s különösen erdőigazgatófélének minősíteni, főleg *lakóhelye miatt* nem merjük. Az erdőigazgatóság, a pénzügyivel harmonikusán nagyobb városi központ, ez esetben *Poetovioban* (Pettau) képzelhető, mint ahol a felső pannoniai *procurator aug(usti)* s a számviteli személynete¹⁾ megörökíti magát. Legfeljebb erdőgondnoknak minősül tehát a gyászoló Gaudentius, aki mint *ex p(rae)p(ositus)*, tehát *kiszolgált erdőgondnok* itt csendes elvonultságban, az erdei vadászat örömeit élvezve morzsolta le nyugalmi napjait.

Hitünk szerint ez is elég nyereség egyelőre az erdészeti irodalomra nézve s már azért is örömmel fogadhatják kedveskedésünket az erdészet hivatásos emberei, mert a római birodalom többi részeiben az erdészet illetén önállósításának még ennyi tanujele sem örvendeztetett meg, úgy hogy Felső-Pannonia eme *praepositus silvarum dominicarum* ezidőszerint ujdonság a világirodalomra nézve is.

S mert éppen erdőségeinkből várhatjuk a jövő kedvezéséből a kiegészítő leleteket, befejezésül azt a kérésünket kívánjuk hangoztatni az erdők gondviselőihez és pedig nagyokhoz és kicsinyekhez egyaránt: hogy ne hanyagolják el a véletlen kedvezéséből eléjük juttatott leleteket, mert ime egy idáig kevés figyelemre méltatott siremléket a behatóbb tanulmány és összehasonlító vizsgálódás az erdészeti adminisztráció értékes dokumentumává avatott.

¹⁾ CILIII. n. Felső Pannonia pénzügyigazgatóiból. 4031. (m.) Antonius (Rufinus) *procurator* P(annoniae) S(uperioris) Jupiternek et Genio *imp(eratoris)* áldozott. A 4946. sz. oltáron Ti. Cl. Ru . . . *proc. Aug(usti)* áldozott. Itt volt a vámállomás is III. (435427.) *statio Poetoviensis a publicum portorii* Illyrici népes igazgatósága.

